

2. Մհալե կամ Ահմադաւ.—5—6 տուն
ընակիչ մի եկեղեցի որը քայքայուած է.
Հովուում է Տ. Դաւիթ:

Է. Նորաշէնք գիւղ.—Հովուում է Տ.
Դաւիթ:

Ը. Աշրանի գիւղ.—Հովուում է Տ. Դաւիթ:

Թ. Դէգեօյ դարայ գիւղ.—Հովուում է Տ.
Սարգիս Տ. Մանայեան, ունի մօտ 30—32
տուն ընակիչ:

ԱԶԳԱՅԻՆ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵՎԵՂԵՅԻՆ ՊԱՐՄԱԼԱՆՑ-ԲՈՒՄ
ԵՒ

ՋԵՌԱՌՈՐ ԶԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒՄ 1883 ԹՈՂՈՒՆ.

Ո՞ւր, երկրագնդիս ո՞ր անկիւնում չկան Հա-
յաստանեայց ս. եկեղեցու հաւատացեալներ. ցան
և ցիր, անհոգիւ և անփարախ սփռուած են նրանք
Ամերիկայից մինչև Զինաստան, Աիբիբից մինչև
Հնդկաստանի կղզիքը. Փորձ փորձելով խօսել այս-
տեղ դրանց եկեղեցական կեանքի մասին, յաւակ-
նութիւն չունինք յիրաւի մի կատարեալ նկարա-
գիր տալու այդ կեանքի. մեր նպատակն է յիշե-
ցնել միայն այդ վայրաժատին հաւատացեալների
մասին և ժամանակակից խնդիրների մասին խորհր-
դածութիւնների առիթ տալ. Աւելորդ է այստեղ
կանգ առնել այն պատմական պատճառների վրայ,
որոնք այդպիսի տխուր հետեանքներ են յառաջ
բերել. մեր խնդիրը պիտի լինի քննել այդքան բա-
ժանուած և խորթացած եղբայրների մէջ միութիւն
հաստատելու և պահպանելու միջոցները. Արա հա-
մար ահա կարեոր կը լինի պատմութեան դիմել և
տեսնել թէ ի՞նչ միջոցներ էին դորձ գնում մեր
նախնիք հոգեւոր կապեր պահպանելու իրենց Առ-
այ Սօր Ս. Էջմիածնի հետ և ի՞նչ միջոցների պի-
տի գիմենք մենք:

Կարծես իբրև ծաղր է հնչում այն փաստը,
որ տալիս է մեզ պատմութիւնը. Ժ. և ԺԸ. գա-
րեւում հայ եկեղեցին աւելի սերտ էր կապուած
իր կենդրոնի՝ Ս. Էջմիածնի հետ, քան թէ ԺԹ.
գարու վերջին. Երկաթուղու հեռագրի
և հեռախօսի գարում մարդիկ աւելի
գոթուարութեամբ են հաղորդակցու-
թիւն ունենում, քան թէ կարաւանների
գարում:

Զենք առաջարկում Մովսէս, Փիլիպպոս, Յա-

կոբ, Եղիազար, Նահապետ, Աղէքսանդր և զրանց
յաջորդ բոլոր կաթողիկոսների պատմութիւնները
թերթել, այլ մասնանիչ ենք անում աւելի մեր-
ձաւոր ժամանակի, Արմէն կաթողիկոսի պատմու-
թեան և թղթակցութիւնների վրայ. թող մեր տը-
խուր եկեղեցական պատմութեան այդ էջը ստիպէ
մեզ մի վայրկեան մտածելու և մեր ստուած և իս-
պառ կտրուած յարաբերութիւնները նորոգելու.
Ամէն օր փայեակ սուրհանդակները հայրապե-
տական պատուէրները տանում էին Փգքը-Ասիա,
Վրաստան, Ռուսաստան, Կ. Պոլիս, Բալկանեան
թերակղզի, Ահաստան, Իտալիա, Պաղեստին,
Պարսկաստան և Հնդկաստան. Միմեանց յաջորդող
ուխտաւորների շղթան դարձանք բացուում և աշ-
նանն էր միայն կտրուում իսկ նուիրակների անդա-
դար ուղևորութիւնները ձմեռներն անգամ չէին
ընդհատուում. Եյս փոխադարձ հոսանքները բա-
րոյական վերաշինութիւններ էին ամէն մի գաղ-
թաժայրի և նոյն իսկ Ս. Էջմիածնի համար:

Նայենք այժմեան փիճակի վրայ և քննենք
ի՞նչ կը տեսնենք արդեօք. ընդհանուր նուազու-
թիւն, փոխադարձ նիւթական և բարոյական աղ-
քատութիւն:

Միակողմանի չլինիք և չգտապարտենք մէկ-
զմէկու. մեղքը կայ՝ բաւական է, պէտք է քաւել.
Ի՞նչ կը շահենք՝ եթէ աշխարհականները հոգեւո-
րականներին մեղադրեն և փոխադարձաբար՝ Ով ա-
ւելի է հասկանում, մեղապարտը Նա է:

Ցանեակ հազարաւոր հայ ընակիչներ ունե-
ցող գաղթաժայրերն այսօր տասնեակներով իսկ հայ
չունին. սպառուել են Մոլդաւիոյ և Ահաստանի
հայերը, Բալկանն ու Թեսսալիան կորցրել են իրենց
հայ ընակիչներին, քանի մի ողորմելի բեկորներ
միայն կան այդ երկրներում. Իտալիայում մեռել է
գաղութը, մի երկու տեղ միայն գերեզմանոցներն
են վիայ նրանց գոյութեան, նոյնն է և հարաւա-
րին Ռուսիայում. Ամբողջ Եւրոպիոյ մէջ հազիւ
մի տասնեակ հայ համայնք լինի իւր եկեղեցիով և
գրանք էլ հովուապետի. Ի՞նչ խօսենք Ամերիկայի
մի տասնեակ հազար հայ խղճուկ գաղթականու-
թեան մասին. նրանց ևս մօտալուտ վտանգ է ըս-
պառնում, որովհետեւ վերջին գեղքերից յետոյ
անհնարին կը դառնայ գաղթականների յարաբերու-
թիւնը իրենց մայրենի երկրի հետ:

Եյս գաղթաժայրերի հովուութեան իրաւասու-
թիւնը ցարդ Կ. Պոլսի պատրիարքութեանն է եղել,
վերջին ժամանակներս սովորութիւն են դարձրել
ուղղակի Ս. Էջմիածին գիմելու և օգնութիւն խնդ-
րելու. Հասել է ժամանակը այս գաղթաժայրերի

Համար յատուկ վիճակ սահմանելու իւր առաջնորդով, որ ըստ ցանկութեան վիճակայնոց կարող էր ստորագրուել կամ Վ. Պոլսի պատրիարքին և կամ ուղղակի Վեհափառ Հայրապետին:

Այս ցանուցիւր եկեղեցական համայնքներից տարրեր է բոլորովին Պարսկահայքի հայոց վիճակը, որոնց մի մասը դեռ ևս իւր հայրենի երկրի ծոցումն է և բարոյական վերջին թշուառութեան մէջ, Իսկական Պարսկահայքն Ատրպատականի վիճակումն է. այստեղ է հայութեան մի բաւական ստուար բազմութիւն, որ դեռ ևս աղքատութեան և տգիտութեան մէջ է խորխափում. ահա թէ որտեղ կարեւոր են մշակներ Տեառն Հնձի համար, Արեգակնափայլ շահի արդարաւէր վարչութեան ներքոյ գրեթէ իսպառ վերացել են Պարսկահայքից բարբարոսական ծննդումներն, ուստի եռանդուն և անձնուէր գործիչների ձեռքով դիւրին է բարոյական կենդանութիւն տալ այդ խաւարում նստող ժողովրդին: Վեհափառ Հայրապետի գահ բարձրանալու օրումանից ջանքեր են եղել և Պարսկահայոց վիճակը բարուղիքելու մասին. Ատրպատականի համար նոր առաջնորդ է նշանակուել, իսկ Սպահանու համար փոխանորդ կարգուել, Յաւելով ստիպուած ենք արձանագրել, որ Բարձրապատիւ Սրբազան Սուլթան արքեպիսկոպոսն անձնական տկարութեան պատճառաւ կարող չեղաւ մնալ Թաւրիզում և իւր սկսած բարեկարգութեան գործը շարունակել. յոյս ենք տածում, որ առաջնորդական փոխանորդ Հ. Սառաջեանին պիտի յաջողի այդ գործը, Ատրպատականին առանձին խնամոց կարօտ է և ամսօր որ Ս. Էջմիածինը զուրկ է նիւթական միջոցներից, որ ցանկալի վերաշինութեան գործին ձեռնարկէ, Բազմիցս հրաւեր է կարգապահուել ուշք դարձնելու Ատրպատականի հայոց վիճակի վրայ, նոյն հրաւերը կրկնում ենք և այսօր, որպէս զի վերջն ապաշաւանքի պատճառ չունենանք:

Ատրպատականին դպրոցներ և անձնուէր հոգեւոր հովիւներ են պէտք. երկուսն էլ հնարաւոր կը դառնան, եթէ Ս. Էջմիածինը նիւթական միջոցներ ստանայ յատկապէս Ատրպատականի վրայ գործ դրնելու:

Բուն Պարսկաստանի հայ եկեղեցին աւելի խղճուկ է. փարթամ Զուղան այսօր ինքն է կարօտ օգնութեան, իսկ Պարսկաստանի խորքերի հայ գիւղերը կորստեան մատնուելու վիճակի մէջ են. այդ տեղ ևս պէտք էր Ս. Էջմիածինի եռանդուն մշակների գործունէութիւնը, որին սակայն դեռ պիտի սպասենք. թերեւ Տէրն ինքը հանէ մշակներ իւր Հնձի համար, Մի առկայծող յոյս է մեզ համար և Սպա-

հանի ու Թեհրանի նոր սերունդը, որ կարծես թէ մտադիր է նոր կենսք սկսելու:

Ի՞նչ ասենք սակայն Հնդկաստանի և կղզիների, նախկին փարթամ հայ գաղութների մասին. դրանք կորստեան մատնուելու վրայ են և ո՞վ գիտէ թէ արդէն իսկ կորած չեն. բայց այդ մասին մենք չենք խօսիլ և կը թողնենք, որ մի ականատես վկայ, Տէր Թորոս Զուղայեցին, որ նոր է ժամանել Վալկաթայից Ս. Էջմիածին, պատմէ Հնդկաստանի հայոց տխուր վիճակի մասին «Արարատի» առաջիկայ համարում:

Մեր այս տեսութիւնից երկու անհրաժեշտ և անկետաձգելի խնդիրներ են ծագում, որոնց լուծումն տա՛ր Աստուած այս առաջիկայ տարուան ընթացքում: Ահա այդ երկու խնդիրները. Պարսկահայքի վրայ լուրջ ուշադրութիւն, մի անվեհեր և եռանդուն առաջնորդ, որ կարող լինէր Ս. Էջմիածնի օժանդակութեամբ դպրոցներ բանալ Պարսկահայքում և հոգեւոր հովիւներ շատացնել, երկրորդ՝ միացումն ցրուած հայ համայնքների ի մի առաջնորդութիւն և հովուութիւն, իսկ բոլոր գաղութների համար սերտ կապ կեդրոնի հետ: Այս խնդիրները կարող են լուծուել ազգի աջակցութեամբ և ցանկութեամբ:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ.

Զատիկական ընդունելութեան ժամանակ ազգիս Վեհափառ Հայրապետը բազմաբովանդակ խորատներ խօսեց առանձին առանձին Ս. Էջմիածնի միաբանութեան, Գ. Ճեմարանի ուսուցիչներին և աշակերտներին.

— Զատիկական տօներին հայրապետական շնորհների արժանացան բազմաթիւ եկեղեցականների, որոնց մասին սրբազան առաջնորդները միջնորդել էին. այդ պարգեւաբաշխութեան ցանկն հրատարակում ենք պաշտօնական բաժնում:

— Նոցին Վայսերական Մեծութեանց ս. թագադրութեան հանդիսին հրաւիրուած լինելով՝ ազգիս Վեհ. Հայրապետը՝ մտադիր էր գարնան բացուելուն պէս ուղևորուել գէպի մայրաքաղաք, սակայն վերահաս տկարութիւնը՝ մեծի պահոց վերջին շաբաթների ընթացքում այնքան նուազեցրեց նորին Օծութեան ոյժերն, որ բժիշկների խորհրդով ըստիպուեցաւ յետ կենայ իւր սրտագին ցանկութիւնից, անձամբ մասնակցելու կայսերական թագադրութեան հանդիսին, ուստի աւագ ուրբաթ օրը բարեհաճեց իւր մօտ կուլել սինօզի նախանդամ Գերապ. Երեմիա եպիսկոպոսին և իւր փոխանորդ

նշանակել թագադրութեան հանդիսին, Գերապատիւ Երեմիա սրբազանը ապրիլի սկզբին կ'ուղևորուի Մոսկուա:

— Աստրախանի առաջնորդ Գերապատիւ Արիստակէս սրբազան արքեպիսկոպոսն իրրեւ առաջնորդ Աստրախանի հրաւեր ստանալով՝ Տէր նախարարից ս. թագադրութեան հանդիսին ներկայ լինելու, խնդրեց Վեհափառ Հայրապետի օրհնութիւնը և հեռագրով պատուէր ստացաւ փութալու Պետերբուրգ և նորին Վեհափառութեան կողմանէ անձամբ բանակցելու ներքին գործոց Տ. նախարարի հետ զարոցական խնդիրների մասին: Գերապատիւ Արիստակէս արքեպիսկոպոսն արդէն իսկ ուղևորուել է մայրաքաղաք:

— Արժանապատիւ Բազարատ վարդապետը փոխադրուել է իրրեւ յաջորդ Գանձակ, իսկ Գանձակի յաջորդ բարձրապատիւ Յովհաննէս վարդապետը գնացել է Թիֆլիս ապաքինուելու:

— Հառիճոյ վանհայր է կարգուած արժանապատիւ Հմայեակ վ. Արշարունին:

— Կարմիր կիւրակէի օրը Ս. Եջմիածնի տաճարում հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Բագուեցի Գրիգոր Թումայեանցի յիշատակին, որի անդրանիկ որդին Մայր Աթոռս էր ժամանել իւր հօր կտակը կատարելու: Հանգուցեալ Թումայեանի ժառանգները կատարել են իրենց հօր բերանացի կտակը, որի ընդհանուր գումարն հասնում է 83,000 ռուբլու: այս մեծագումար կտակի մանրամասնութիւնները միւս համարում:

— Ս. Եջմիածին ժամանեց Ջուղայեցի պ. Թորոս Խաչակեանը, Կալկաթայի ճեմարանի նախկին ուսուցչապետը, Յարգելի գիտնական աստուածաբանն ընտրուած է Մանչեստրի քահանայ, Ամսոյս 30ին Սուբիաս Բարձր սրբազանը հայրապետական հրամանով սարկաւագութեան աստիճան տուաւ պ. Թորոս Ջուղայեցուն և Երեմիա Ապրիլեանին: վերջինս աւարտել է Գ. ճեմարանն և քահանայ է ընտրուած Նուխու ժողովրդից, նորընծայ սարկա ձագները մի շաբաթից յետոյ քահանայ պիտի եռնադրուին:

— Հին ժառանգաւորաց դպրոցի հարաւային կէսը քանդելու միջոցին Սիմէոն կաթողիկոսի պարտադիր բուրգերից մէկի մէջ գտնուեցան վանքի տնտեսատան հին պարագաները, այն է՝ կաթսաներ, լուացարաններ, լապտերներ, պնակներ և շղթայք: Սինոդի պրոկուրորը այս մասին հեռագրած լինելով կայսերական հնագիտական ընկերութեան, կարգադրութիւն է եղել, որ այդ գիւտի մասին հաշիւ ներկայացնէ Ս. Եջմիածնի միաբան դպիր Գալուստ Տէր Մկրտչեանը, որի զեկուցման հետ և ուշադրութեան արժանի իրերը պէտք է Պետերբուրգ ուղարկուին:

Ռ Ո Ւ Ս Ա Հ Ա Յ Ք:

Ե Ր Ե Ի Ա Ն Ի Թ Ե Մ:

Տ Ա Թ Ե Ի:

(Վ Ե Ր Ը)

Յետագայ Ժ—ԺԵ. դարերի ընթացքում Տաթևի վանքը քանիցս թշնամական յարձակումներէրի և ընական պատահարների ենթարկուելով կործանուել է. որի հետ ի միասին և ներքին մի քանի երկպառակութիւններ խախտել են նորա ներքին կազմակերպութիւնը և ընդհատել միաբանական կեանքը: Սակայն Մեծն Յովհաննէս կաթողիկոսից յետոյ Սրենեաց աթոռակալներից շատերը՝ Տէր Յակովբ, Վահան, Յովհաննէս Բ., Գրիգոր, Հայրապետ, Ստեփաննոս Օրբելեան, Գրիգոր Տաթևացի և այլք հաւատարիմ մնալով իրենց նախորդների ուղղութեանը, անընկճելի տոկոսնութեամբ մէկը միւսին յառաջելով նորոգել և բարեկարգել են Տաթևը բարոյապէս, վստ պահելով այն լուսատու կանթեղը, որից բղխում է «նոր հայրապետական» և «ողջամիտ քարոզութիւն ս. Գրոց» և որով «անապակ և անխառնուրդ» պիտի մնար Հայոց Եկեղեցին առաքելական դարու պարզութեամբ: Այս պայմանների մէջ Տաթևի միաբանական ուխտն այնպիսի հոգևոր կենսունակութիւն և մտքի արգասիք ցոյց տուաւ, որ գրաւեց հաւասարապէս Ռուսիեան գահակալների և արևմտեան եկեղեցիների ուշադրութիւնը: Կիլիկիոյ հայ թագաւորներից պերճագոյնը—Լևոն Գ. փափագեցաւ գէթ անուամբ այդ ուխտի անդամութեան պատիւին ունենալ, իսկ Եկեղեցական հրատապ խնդիրների յուզման ժամանակ առաւել ազդեցիկ դերը վիճակուած էր Տաթևի վարդապետներին, որոնք վտանգի ժամանակ «հաշեալ ծփական խորհրդովք ի տուէ և ի զիշերի» պատրաստ էին «ընդդէմ կալ հոգևոր մարտին»: Կաշտպան կանգնել «ողջամիտ հաւատոյս և կարգաց պատաստնայց եկեղեցւոյ» և համարձակ յորդորել հայոց հայրենի շաւղից խոտորոզ հայրապետներին «ոչ հիւանդանալ անողջանալի ցաւօր, որ իրրեւ ըզբայցկեղ ճարակէ յական թօթափել զհասարակ անդամս եկեղեցւոյ»:

Այսպէս Տաթևի վանքը իւր կուսման համապատասխան կատարեց ամենայն յաջողութեամբ այն պատմական դերը՝ որ վիճակուած էր նորան մինչև ԺԵ-րդ դարը, որից յետոյ նուազեցաւ հետզհետէ նորա փառքը, յօտեցաւ նորա անկումը որ պատրաստեցին ռազմաթիւ ներքին և արտաքին ձախող հանգամանքներ՝ թշնամու բռնութիւնն ու աւերածը, վանական կալուածների և սրբութիւնների յափշտակութիւնը, հասարակաց չքաւորութիւնը, եկեղեցական դասի բարոյական անկումը և աշխարհային ձգտումները: Այս ամէնը պատճառեալ ժողովրդի անտարբերութեան դէպի վանքերը՝ որոնց հետ և Տաթևը նսեմացաւ, ուր յաջորդաբար վերացաւ միաբանական կեանքը, անհետացան բարեգործական հիմնարկութիւնները, թափուր մնաց վարդապետարանը, որին և յաջորդեց այն ամայութիւնը, որ տիրում է այսօր Տաթևի վանքի շրջապատի մէջ:

Այդպիսի փառաւոր անցեալից յետոյ ի՞նչ է ներկայումս Տաթևի վիճակը և ի՞նչպէս է կառավարուում:

Այժման Տաթևը իւր ներքին և արտաքին դրութեամբ բոլորովին այլ պատկեր ունի, քան անցեալում։ Անփառունակ տաճարների կոյտ կոյտ աւերակները, վաղեմի նուիրական վայրերի կիսակործան մնացորդներն անշուք յուշարարներն են այն փառաւորութեան, որին հասաւ Տաթև Թ. ռդ դարում և որ յարատեւելով մինչև ԺԳ. դարու վախճանը, նիւթ տուաւ Ստեփաննոս Օրբելեանի գրչին։

Սիւնեաց երկրի բնութիւնը ճոխ է և հարուստ։ Անթիւ կարկաչուն գետեր, մշիտ աղբիւրներ, խիտ սաղարթազեղ անտառներ, մացառուտ հսկայական սեզ սարեր ու բարձրադիր բլուրներ և անդնդախոր ձորեր կանաչազեղ գաշտերի և սիզաւէտ հովիտների հետ ի միասին մի գեղեցիկ և ներդաշնակ ել և էջերի զուգորդութեամբ պարփակում են Տաթևի վանքը։ Արեւելքից և հարաւից անմատչելի են դարձնում նրան Ճղարմանի և Աղանձի միացող ձորերի կիսաբլուրակաձև քարափը, արեւմուտքից ու հիւսիսից դարաւոր հաստահմն աշտարակաւոր պարիսպները, Չորս կողմից այսպէս ամրափակ չըջապատի մէջ կառուցուած է Տաթևի Մ. Տաճարը, որին կից է հարաւից ս. Լուսաւորչի եկեղեցին, իսկ արդար շուրջ գեկեղեցեան՝ շարեշար ընկած են « ի տաշածոյ վիմաց և ի բերածոյ քարանց գաղտնասէն իմն յարմարեալ » բազմաթիւ խցիկներ և սրահակներ, որոնք թէև երբեմն վսեմ նպատակի էին յարմարեցուցած, սակայն այսօր թափուր են բնակութիւնից և քայքայման ենթակայ։ Այնտեղ մշտամուռն վարդապետող և ուսուցող ձայների փոխարէն միայն նախրի խուլ բառաչիւնն է լսուում, և անցած գնացած ժամանակի բազմամշտմի արանական ուխտի փոխարէն, որ իւր բեղմնաւոր կեանքի քաղցր պտուղներով անընդհատ դարեր ժողովուրդի սիրտը, միտքն ու հոգին է պարարել, այսօր միայն երկու վարդապետ մենացեալ աւերակների վրայ նստած նախնեաց աւանդի մընացորդներն են պահպանում։ Այնտեղ, ուր երբեմն « հազար երգոց » բնակութեան դիւրին յարմարութիւններ կային, այսօր Վիճակի Փոխանորդի կացութեան և շ. Առաջապարտութեան համար անգամ մի պատշաճաւոր անկիւն չկայ, իսկ ուխտաւորների և հիւրերի համար ոչ իսկ վայելուչ պատասպարան։

Տաթևի վանական դպրոցը, որ նախկին վարդապետարանի աննշմարելի ստուերն էր միայն այս դարու սկզբից գոյութիւն ունէր և պահպանուում էր Մարտիրոս և Սիմէոն վիճակաւոր եպիսկոպոսների հոգատար խնամքով, որի յարկի տակ սնել, ուսել և դաստիարակուել էին իրենք տաթևացիների վ երջին արժանաւոր շառաւիղները, Տեղական ժողովրդի միակ կրթարանը լինելով այդ դպրոցը, Ս. Էջմիածնի վերջին Գահակները օժանդակում էին նորա գոյութեան Մ. Աթոռի կալուածական եկամուտներից մի մասը վերապահելով նորան։ Սակայն մինչ դպրոցը վերջին տասնեակ տարիներում սկսել էր բարգաւաճել պիտանի լինելու վիճակի հոգեւոր կարիքներին։

Վերջին տարիները Տաթևի Տաճարներն անգամ կործանուելու վտանգի մէջ էին աւերման և խոնաւութեան երեսից, բայց 1889 թուին ժամանակի Փոխանորդ Տ. Անանիա վարդապետը ձեռնարկեց Տաթևի վերաշինութեան գործին և նորոգել տուաւ

արտաբուստ ամրողջապէս և հիմնարկեց նոր զանգաւատունը, որ տակաւին թերի է մնում։

Երեցակ.

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Բ .

Ինչպէս յայտնի է «Արարատի» ընթերցողներին, մեր տաճիկայ եղբայրները տառապանաց օրերին և նոցա հոգեւոր հովիւներից շատերը բռնադատուել են մահմեդականութիւն ընդունելու։ Արդ այդ քահանաները վերստին իրենց մայրենի եկեղեցու ծոցն են ուզում դառնալ և շարունակել իրենց քահանայագործութիւնը։ Այդ մասին ազգիս Վեհափառ Հայրապետին Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարքի ուղղած գրութիւններից պարտք ենք համարում քաղել հետեւեալները.

ԸՍՏՈՒԱԾԱՐԵԱՒ, ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

... Եւ մինչդեռ խնդիր էր յատենի Արօնական Ժողովոյ ազգային ինկեղրոնական վարչութեան թէ զի՞նչ առնել արժան իցէ, եթէ լիցի երբէք իղձ դարձի ուրացելոց, մանաւանդ հոգեւոր պաշտօնէից, ի ծոց մայրենի եկեղեցւոյ իւրեանց, և ահա նախ առաջնորդն գաւառին Եկնայ և ապա վիճակին Քարբերդի գրութեամբ խնդրեն հրահանգ, եթէ զի՞նչ պատասխանի հարկ է տալ քահանայից ուրացելոց ի քրիստոնէական հաւատոյ և արդ ի դարձ եկելոց։ Գրեն նաև առաջնորդն, զի արժան է ի նրկատումն առնուլ զանհրաժեշտ պէտս քահանայից, զի ոմանց սպանմամբ և այլոց հաւատուրացութեամբ ակն յանդիման երեւի անբաւականութիւն որոց ի պաշտաման են, ի հոգեւոր հովուութիւն ժողովրդոց։

Վեհափառ Տէր, ի տեղեկագրոյ առաջնորդին Քարբերդի և ի վիճակագրոյն հասուելաք, զի բաց ի մետասան քահանայից սպանելոց քահանայք չորեքտասան առ ահի և հանդէպ սպառնալեաց մահու ակամայ կամօք ընկալեալ են զմահմեդականութիւն։ Ոմանք ի նոցանէ մահմեդականացեալ են առանց թլլափատութեան, և առանց վերստին ամուսնութեան. իսկ այլք բռնարար թլլափատեալ և կրկին ամուսնացեալ (նիքեա՜հ) ընդ թրքուհիս։

Արօնական ժողովն ազգային կեդրոնական վարչութեան ի նկատումն առեալ զայս խնդիր դժուարալոյծ, և ի նկատումն առեալ նաև, զի սպանմամբ ոմանց ի քահանայից և այլոց ակամայ ուրացութեամբ թիւ հոգեւոր պաշտօնէից նուազեալ է զգալապէս, և որք

պաշտօնավարեն արդ, չեն բաւական ի հոգեւոր հովուութիւն ժողովրդոյ, յետ ընդերկար խորհրդակցութեան իրրեւ ի դարման անմիջական խորհեցաւ առաջի առնել Սրբոյ Հայրապետիդ, զի եթէ ընդունելի թուիցի Աւհափառութեան Չերում յետ կանոնական ապաշխարութեան տացի հրաման քահանայիցն այնոցիկ որոց թէպէտ և ուրացեալ ի ճշմարիտ և ի սուրբ հաւատոց, այլ սակայն ոչ թլփատեալ և ոչ ի ժաշմեղականութեան կրկին առեալ կին:

Իսկ վասն որոց թլփատեալն իցէ և ի մահմեղականութեան կրկին ամուսնացեալ առնել և և տնօրինութիւն ի վեր անդր է քան զձեռնհասութիւն իմ և որ ընդ իս՝ Արօնական ժողովոյ, և զի որպէս երեւի այժմէն՝ թեմակալ առաջնորդք և առաջնորդական տեղապահք ունին հետզհետէ զրել ի Պատրիարքարան և խնդրել հրահանգ ի մասին դարձի ուրացեալ և ի դարձ եկեալ եկեղեցականաց, վասն որոյ պարտ անհրաժեշտ վարկաք զիմել առ Սուրբ Օծութիւն Չեր՝ առ ի լսել իթէ առ այս զինչ վճիռ կամ տնօրինութիւն է Սրբոյ և մեծի Հայրապետիդ, որպէս զի կարող իցեմք ի նմանօրինակ պարագայս վարիլ ըստ այնմ:

Հոգեւոր Տէր, նոյնպէս ի գաւառաբնակ ժողովրդոց մերազանց են արք կանամբիք և կանայք արամբիք, որոց յետ ընդունելոյ զմահմեղականութիւնն՝ կրկին ամուսնացեալ են ընդ այլազգիս: Յայտ իսկ է, զի սակաւիկ մի ի դադարել բռնութեանց՝ այնպիսիք դարձ անդրէն առնելոց են ի մայրենի եկեղեցի իւրեանց, զինչ առնել մնայ մեզ ի հանգոյն պարագայս:

Օայսոսիկ առաջի արարեալ Սրբոյ Օծութեան Չերում՝ ակն ունիմ լսել զհայրապետական Չեր վճիռ կամ տնօրինութիւն, և աղաչեմ զի եթէ հնար ինչ իցէ, բարեհաճեցի ի ձեռն հեռազրոյ հաղորդել ինձ ի վաղընդիոյթ դործադրութիւն ի մասին ուրացեալ քահանայից և ժողովրդոց:

Համբուրիւ Անյոն Հօրդ սրբոյ հասարակաց

Մնամ Աւհափառութեան Չերում

ԽՈՆԱՐԶ ՈՐԳԻ

ԽԱՐՏԻՆՈՍ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵՆ

ի 22 Փետրուարի 1896 ամի
Համար 284.

ՎԶՎՈՒՆ ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍԻ ԶԵՆԱԳՐԱՆՈՒ ՊԱՏԱՄԱՆԸ
Կ. ՊՈԼՍՈՑ ԱՄԵՐԱՊԵՏՈՒ ՊԱՏՐՈՒՐՔՈՒ

Բացառիկ հանգամանք ժամանակիս և դժուարութիւնք հաղորդակցութեան հարկ ի վերայ կացուցանեն առնել տնօրինութիւն ան-

միջական, ուստի և հաստատելով զվճիռ ձեր զկրօնական խնդրոցն առաջի արարելոցն ի Չենք թղթովի, որ ի 22 փետրուարի, ընդ համարաւ 284, տամք իրաւունս Չեզ աջակցութեամբ Արօնական ժողովոյն քննել զխնդիրսն և առնել տնօրինութիւն ըստ կանոնաց Հայապետանեայց ս. եկեղեցւոյ և ըստ տեղական հանգամանաց առաջի աչաց ունեւորով հանապազ ամբողջ պահպանութիւն Հօտին Սրբոյ:

Առաքեցէք և ձեռնհաս եկեղեցական առ ի հսկել ի վերայ ապաշխարողաց: Օ եկուս՝ իք Սեզ պարբերաբար զկարգադրութեանց Չերոց:

Ազգիս Աւհափառ Հայրապետ բացի այս հեռագրական տնօրինութիւնից գրեց նաև մի կոնգակ առ սրբազան պատրիարքը, նոյն ձեռագրի իմաստը աւելի ևս ընդարձակելով և փոփոխելով որ Ս. Պատրիարք հանդերձ Արօնական ժողովով կարող է տնօրինել ըստ աւետարանի և եկեղեցւոյ վարդապետութեան նկատելով զհանգամանս ժամանակին:

Հ Ր Ե Ի Է Բ .

Անցեալ տարուան կոտորածների, աւերածների և աւարառութիւնների ժամանակ Հայաստանեայց եկեղեցիք մերկացան և զրկուեցան իրենց հաւատացեալներից, պաշտօնեաներից այլև արտաքին զարգերից, սրբազան անօթներից և գրքերից, արդ վերջերը դարմանելու և ցրուեալ հօտը ժողովելու գործով է զբաղուած Հայ եկեղեցականութիւնը, Յառաջ ենք բերում Վ. Պոլսոյ սրբազան պատրիարքի թղթից առ Աւհափառ Հայրապետն ազգիս մի հատուած այդ մասին, ուր խնդրում է պաշտամանց գրքեր:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԵԱԼ ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

... Իմ տեղեկացեալ և ի վերայ հասեալ, զի են եկեղեցիք, որոց ոչ գոն քահանայք առ սպանութեան կամ կրօնափոխութեան, զորոց գրեցի առ Վ. Աւհափառութիւն Չեր, պարտ անձինս վարկայ շրջաբերական գրով իւրիք յանձարարել թեմակալ առաջնորդաց և առաջնորդական տեղապահաց, զի ջանադիր լիցին փութով կարգել գէթ մի քահանայ շրջուն վասն մերձակայ երկուց կամ երկու գիւղօրէից ի պէտքս մատակարարութեան փրկարար խորհրդոց և ի հոգեւոր հովուութիւն անմխիթար ժողովրդոց:

Եւ զի առ ի կատարել զեկեղեցական պաշտամունսն պիտոյ են հարկիւ սրբազան անօթը, սպասք և զղեստը, նաև եկեղեցական մատեանը, խառն ժողովն ազգային կեդրոնական վարչութեան կազմեաց մի մասնախումբ խառն, զի ի ձեռն դրամական հանգանակութեան յանձնաձեացէ զնոյն կարեւոր պիտոյս կողպտեալ եկեղեցեացն:

Չեան ի գործ արկեալ մասնախմբին պատ-
րաստութեան եկեղեցական անօթոյ զարդոց
և զգեստուց, և տեսեալ զի նոյն հանդանակու-
թեամբ զբամոց չէ բաւական նաև զնել զարբամա-
տեանսն, առաջի առնէ մասնախումբն Ա. Եհ-
փառութեան Չերում զի բարեհաճեցի նուի-
րել ի Սայր Ըթոռոյ, որքան և կար է, զեկեղե-
ցական մատեանսն ի պէտս կողոպտեալ եկեղե-
ցեաց, որպէս զի կարող իցեն քահանայք կատա-
րել զկանոնական ժամերգութիւնսն և զխոր-
հուրդ սրբոյ Պատարազի:

Ա. Եհփառ Տէր, խնդրեմ խոնարհարար
ի սրբոյ Օծութենէ Չերմէ կատարել զայս ա-
մենակարեւոր խնդրի ի հոգեւոր մխիթարութիւն
տառապեալ հօտին Սրբոյ Հովնապետի:

Մատուցեալ ի համոյր Եջոյդ

Մնամ Ա. Եհփառութեան Չերում

ԵՍՈՆԱՐԷՆ ԵՐԵՎԱՆ

ՊԵՏՐՈՒԲԵՐԻ ՄԱՐԿԱՆՈՍ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

ի 28 փետր. 1896 ամի

Ա. Եհփառ Կաթողիկոսի կարգադրութեամբ
կուղարկուի Ս. Եջմիածնի տպարանում առձեռն
եղած մատենաներից մի քանի անգուշ. սակայն կը
դարմանուի արդեօք թերին զբանով: Չենք կասկա-
ծում, որ բարեպաշտ հայագիւր չեն զլանալ իրենց
նուիրաբերութիւններով օգնութեան հասնելու մեր
թշուառացած հաւատակից եղբայրներին, Ամենուրեք
հոյ գաղթավայրերի եկեղեցիք հարուստ են եկեղե-
ցական զարդերով, անօթներով և զբերով, որոնցից
աւելորդներն ընտրելով և ուղարկելով պակասու-
թեան մեծ մասը կը դարմանուի, Բացի եկեղեցի-
ներից այս աստուածահաճոյ գործին կարող են նը-
պաստել և բարեպաշտ անհատներ, որոնք այդ օրի-
նակ նուէրները կարող են անմիջապէս Կ. Պոլսոյ
պատրիարքարանն և կամ Ս. Եջմիածին ուղարկել:

ՊԵՏՐՈՒԲԵՐԻ ՄԱՐԿԱՆՈՍ:

Եզգիս Ա. Եհփառ Հայրապետ
յայտնում է իւր բարձր գոհունա-
կութիւնը և հայրապետական օրհ-
նութիւնը այն ամէն հաստատու-
թեանց և անձանց՝ եկեղեցականաց
և աշխարհականաց, որոնք որդիա-
կան պարտք են համարել շնորհա-
ւորելու 'նորին Ա. Օծութեան'
Օգտակի Ս. (Հարութեան) տօնը:

ԲԱՂՈՒԱՅԻ Ի ԿՈՆՏԱՆԿԱՅՍ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ:

Կոնդակ յանուն Միքայէլ վարդապետի
համբ. 272, որով կարգեցաւ վանահայր Կ.
Կարապետ վանուցն Ապրակունեաց (Նընջակ):

Կոնդակը հմբ. 291, 292, 293, 294,
295, որովք հաստատեցան հոգաբարձուք հինգ
գալոցաց թեմին Բեսարաբիոյ և Նոր Մարտի-
շեանի:

Կոնդակ յանուն Գեր. Տ. Թեմակ. Տրի-
խեաց Գէորգ Արքեպիսկոպոսի հմբ. 303,
վասն վերածելոյ յերկրասեան՝ զմիգասեան
օրիորդաց գալոցն Զիգրաշէնի ա. Աստուա-
ծածին եկեղեցւոյ Տփխեաց:

Կոնդակ թոյլտուութեան բացման և հո-
գաբարձական հաստատութեան միգասեան ե-
կեղեցական— ծխական գալոցի Ախալքալար
գեղջ Գորուայ. հմբ. 348:

Կոնդակ թոյլտուութեան բացման և հո-
գաբարձական հաստատութեան եկեղեցական—
ծխական գալոցի Սինախ քաղաքի հմբ. 362:

Կոնդակ օրհնութեան յանուն բարեպաշտ
ժողովրդեան Զալալօղլուայ, որով շնորհեցաւ
նոցա ա. Սասն նշխարաց ա. Աթանազիինայ
եպիսկոպոսի, ըստ խնդրոյ իւրեանց և ըստ
միջնորդութեան Գեր. Առաջնորդին Տփխեաց
Գէորգ Արքեպիսկոպոսի, հմբ. 366:

Կոնդակ յանուն հոգաբարձուաց թեմա-
կան հոգեւոր գալրանոցին Նրեանայ, հմբ. 370,
որով հաստատեցաւ ի պաշտաման տեսչի դըպ-
րանոցին ընտրեալն ի հոգաբարձութենէ և
կատարողն պաշտօնի տեսչի պ. Տիգրան Յով-
հանիսեան:

Կոնդակը օրհնութեան հմբ. 399, 400,
401, 402, յանուն չորից օրիորդաց Մողղո-
կեցւոց. կատարինէի, Գայեանեայ, Երիսաբեթի
Թուշմալեանց և Մարգարտի Գեանջումեանց:

Կոնդակ յանուն Յովհաննէս քահանայի
Տ. Խաչատրեան Բարանայ գեղջ հմբ. 403,
որով շնորհեցաւ նմա իրաւունս կրել զլանջա-
խաչ քահանայական, ըստ միջնորդութեան
Գեր. Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսի:

Կոնդակը հմբ. 404, 405, 406, 407,
408, 409, յանուն Աբէլ քահանայի Սուքիաս-
եան Թեւալ քաղաքի, Գէորգ քահանայի Տ.
Դաւթեան Սինախ քաղաքի Արշակ քահանա-
յի Տ. Ստեփաննոսեան նոյն քաղաքի, Յակոբ
քահանայի Գիւլեան Գօրի քաղաքի, Ներսէս
քահանայի Տ. Ներսէսեան Վէրեցիխէ գեղջ,
Դաբրիէլ քահանայի Զիւանեան Տփխիս քա-
ղաքի, որոց շնորհեցաւ իրաւունս կրել զթաւ-
շեայ զխարկ կամիլաւկայ անուանեալ, ըստ
միջնորդութեան Գեր. Տ. Գէորգ Արքեպիսկո-
պոսի Առաջնորդի Տփխեաց:

